

РОЗДІЛ VI. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.846.001.8

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Журова І.І., здобувач

Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті здійснено історико-правовий аналіз становлення та розвитку інституту звільнення засуджених від відбування покарань у різні історичні періоди.

Ключові слова: історико-правовий аналіз, звільнення, засуджені, відбування покарань, історичні періоди.

Журова И.И. РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОСУЖДЕННЫХ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЙ / Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина

В статье осуществлен историко-правовой анализ становления и развития института освобождения осужденных от отбывания наказаний в разные исторические периоды.

Ключевые слова: историко-правовой анализ, освобождение, осужденные, отбывание наказаний, исторические периоды.

Zhurova I.I. RETROSPECTIVE ANALYSIS OF CONVICTS' RELEASE FROM PUNISHMENT / Kharkiv national university of internal affairs, Ukraine

The article is dedicated to historical and legal analysis of the formation and development of the release of convicts from serving punishments in different historical periods. It is shown that the development of the state and society leads to changes in the law in accordance with the priorities inherent in a given historical period. The analysis of scientific works of domestic and foreign scholars on the above issue is given.

It is noted that the rules that define the grounds, conditions and procedure for release from punishment, its legal consequences, under current criminal law contained in the General Part of the Criminal Code of Ukraine in section XII «Release from punishment and its serving». It is determined that release of prisoners from punishment originated in 1842, when at first was applied to the Australian prison system in English exile.

In the XIX century, the Russian Empire, there are various forms of release of prisoners from punishment. Thus, the first attempts to implement ideas from the release of prisoners serving a sentence found in regulations on the organization and hard labor sentence, appointed by a court sentence in correctional institutions, such as the Charter of the exiles in 1822.

The Russian Empire criminal legislation contained the idea of the inevitability of punishment for the crime as the most effective measures to prevent new crimes and promote lawful behavior. Retrospective analysis of that time in the field of prison policy objective was the development and implementation of new measures, forms and methods of influence on prisoners and not reduced solely to punishment.

Institute of the release of prisoners from punishment continued to operate after the 1917 revolution. The history of this release in the post-revolutionary period is characterized, above all, the declaration of humanistic principles, which in the first years of Soviet power actually widely implemented in the appointment and execution punishments.

In 1954, legislation was first settled the question of the order of parole sentence juvenile offenders. Early release of juveniles was unconditional, so no requirement to conduct exempt person during unserved term was not installed.

Other reform of release occurred with the adoption of the Criminal Code of Ukraine in 2001. The law abolished any restrictions when using this type of release, separated it from the institute replace the unserved part of the sentence more lenient view, indicating the realization of the principles of humanism and differentiation of criminal liability under the law.

The article concludes that the release of convicts serving sentences for certain reasons is a manifestation of confidence in the state, giving them certain privileges in the form of release from punishment before a certain period, and therefore they must not only commit a new crime but also comply with all conditions set by the court at their release.

Key words: historical and legal analysis, release, convicts, serving punishments, historical periods.

Реформа кримінального законодавства, як і реалізація діючих кримінально-правових норм, передбачає найширше використання досягнень правової науки, усвідомлення і врахування соціальних реальностей, аналіз позитивного і негативного досвіду кримінально-правової практики. За таких умов, серед багатьох теоретичних і практичних завдань, які потребують розв'язання, своєю актуальністю і новизною виділяється розробка правових і організаційних засад умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання.

Розвиток держави та суспільства веде до змін у законодавстві відповідно до пріоритетів, притаманних певному історичному періоду. За час свого існування основні положення звільнення засуджених від відбування покарання зазнали суттєвих змін. Тому, погляд у минуле, дозволяє більш глибоко і ретельно побачити існуючі сьогодні проблеми виконання Державною пенітенціарною службою України процедури звільнення засуджених від відбування покарання. Крім цього, далеке минуле іноді висвітлює новими фарбами те, що бачиться потім однопланово і в одній площині [1, 3].

Мета статі полягає в проведенні ретроспективного аналізу інституту звільнення засуджених від відбування покарання, визначення його історичних періодів виникнення і розвитку.

Теоретичним підґрунтям написання статті склали праці вітчизняних та зарубіжних вчених таких як: М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, Я.М. Брайніна, П.А. Вороб'я, В.К. Гришука, В.К. Глістіна, О.М. Джуґі, М.І. Загороднікова, В.П. Ємельянова, О.О. Книженко, О.Ф. Кістяківського, М.Й. Коржанського, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, А.В. Наумова, Б.С. Нікіфорова, Г.П. Новосолова, О.М. Носенко, М.І. Панова, А.А. Піонтковського, С.В. Познишева, М.І. Скригонюк, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, М.С. Таганцева, В.Я. Тація, В.М. Трубникова, Є.В. Фесенка, В.Д. Філімонова, Є.А. Фролова, І.Я. Фойницький, М.І. Хавронюка, С.С. Яценко та ін.

Норми, які визначають підстави, умови та порядок звільнення від відбування покарання, його правові наслідки, згідно з чинним кримінальним законодавством містяться в Загальній частині КК в розділі XII «Звільнення від покарання та його відбування» [16, 9]. Вважається, що звільнення засуджених від відбування покарання бере свій початок в 1842 році, коли вперше було застосоване на австралійській каторзі при англійській системі заслання. Існувало правило, відповідно до якого кращі арештанти, замість заслання могли бути відпущені із загальних каторжних робіт прямо на волю; звільнений одержував особливий квиток, з позначенням у ньому умов, на яких надавалася воля.

Такими умовами були не лише неприпустимість не вчинення нового злочину, але і навіть ведення підозрілого способу життя, наприклад, ледаче й безладне життя, вступ у зв'язок з подобрілими особами, відсутність коштів на існування. За недотримання умов тюремне начальство могло скасувати дострокове звільнення, і арештант повертався до в'язниці [2, 166].

У XIX столітті в Російській Імперії виникають різні форми звільнення засуджених від відбування покарання. Так, перші спроби реалізації ідей звільнення засуджених від відбування покарання зустрічаються в нормативно-правових актах про організацію каторжних робіт та відбування покарання, призначеного вироком суду у виправних установах, таких як Устав про засланих 1822 року [3, 66].

Слід погодитися з позицією А.А. Піонтковського, що в основі організації відбування каторги може бути передбачено прогресивне відбування цього покарання. Засуджений спочатку розподілявся до випробного загону, потім, після закінчення встановленого законом терміну, якщо подавав надію на виправлення, та характеризувався як помірний, охайний та працюючий засуджений, переводився до загону, де відбували покарання засуджені, що виправляються, де становище його полегшувалось. Такому засудженому дозволялося жити не в острозі, а в кімнатах заводських майстерень, будувати власний будинок, одружитись, користуватися грошима. Вчинення такими особами нового злочину чи проступку призводило до повернення в острог [4, 85].

Треба зазначити, що ідея прийняття закону про звільнення засуджених від відбування покарання в Російській Імперії підтримувалась багатьма вченими. Так, на другому з'їзді російської групи Міжнародної спілки криміналістів у 1890 році була прийнята резолюція, де

звільнення визнане у «вищому ступені бажаною та необхідною мірою» для Росії, а третій з'їзд, який проходив у 1901 році, повністю підтримав резолюцію попередників.

Зокрема, Н.С. Таганцев вважав, що за своєю природою звільнення засуджених від покарання може бути за умови дотримання ними, до закінчення всього терміну покарання, особливих встановлених для них правил. У разі невиконання цих правил, звільнені знову повертаються до місць позбавлення волі, при цьому час, який вони провели на волі, не враховується до терміну відбування покарання [5, 1221].

Кримінальне законодавство Царської Росії містило в собі ідею неминучості покарання за вчинений злочин як самого дієвого заходу попередження нових злочинів та стимулювання правомірної поведінки. Ретроспективний аналіз того часу в сфері тюремної політики Росії мали за мету розробку та впровадження нових заходів, форм та методів впливу на засуджених та не зводилися виключно до покарання.

Інститут звільнення засуджених від відбування покарання продовжував функціонувати і після революції 1917 року. Історія розвитку такого звільнення в постреволюційний період характеризується, перш за все, декларуванням гуманістичних засад, які в перші роки Радянської влади дійсно широко реалізуються в системі призначення та виконання кримінальних покарань.

Не дивлячись на бажання радянської влади позбавитись від всього, що було пов'язане з Царською Росією, застосування умовно-дострокового звільнення не було скасовано. Навпаки, його значимість була високо оцінена. Так, у Декреті про суд № 1 від 25 листопада 1917 року судовій владі було надане право помилування, яке включало умовно-дострокове звільнення [6], а Положенням Народного комісаріату юстиції «Про дострокове звільнення» від 25 листопада 1917 року були встановлені правила дострокового звільнення осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі [7].

На думку О.М. Носенко, першим законодавчим актом, що заклав основи застосування інституту звільнення від покарання на Україні, є Постанова Народного Секретаріату України від 4 січня 1918 року «Про введення народного суду», яка встановлювала право суду застосовувати до засуджених помилування, дострокове звільнення, умовне засудження і відновлення їх у правах. На його думку, цей період тривав до кодифікації кримінального і процесуального законодавства та прийняття Основних начал Кримінального законодавства Союзу РСР 1924 року [8, 24].

Так, М.І. Скригонюк виділяє такі періоди розвитку умовно-дострокового звільнення: перший починається з моменту прийняття Закону „Про умовно-дострокове звільнення” в 1909 році та закінчується Лютневою буржуазно-демократичною революцією 1917 року; другий – з початку Лютневої революції 1917 року до прийняття Народним Секретаріатом України Постанови «Про введення народного суду» та розповсюдження в Україні радянської влади; третій – із прийняття зазначеної постанови до кодифікації кримінального і процесуального законодавства СРСР [1, 18].

Наступним етапом у реставрації звільнення засуджених від відбування покарання було прийняття Радою Народних комісарів Декрету УРСР «Про дострокове звільнення» 21 березня 1919 року [9]. Український законодавець, визнавши, що звільнення засуджених від відбування покарання може бути лише умовним, встановив, що цьому виду звільнення можуть підлягати особи, засуджені до позбавлення волі на певний строк, після відбуття не менш половини строку покарання, а засуджені до безстрокового позбавлення волі - після відбуття 12 років [11, 215].

Питання про звільнення засуджених від відбування покарання вирішував каральний підрозділ юридичного відділу місцевого виконкому за висновком керівництва місця ув'язнення, на підставі клопотання засудженого або його близьких, або винесеному самостійно. До звільненого висувалась тільки одна умова – не вчинення нового злочину протягом невідбутої частини покарання.

Таким чином, у перші роки радянської влади інституту умовно-дострокового звільнення приділялась пильна увага, і не випадково. На думку П.П. Михайленко, причинами такої уваги до звільнення засуджених від відбування покарання є: по-перше, позитивний ефект застосування умовно-дострокового звільнення, по-друге, економічні та політичні проблеми [10,

193]. Тому дане звільнення засудженого від відбування покарання розповсюджувався на всіх засуджених, незалежно від характеру вчиненого злочину, наявності рецидиву за умови правослухняної поведінки та фактичного відбуття половини призначеного строку вироком суду. невідбутої частини покарання. Якщо раніше під час невідбутої частини покарання до звільненого висувалась вимога не скоювати нового будь-якого злочину, то, відповідно до Декрету, цю вимогу було звужено до невчинення звільненим під час невідбутої частини строку покарання тотожного або однорідного злочину.

Кримінальний кодекс УРСР було прийнято в 1922 році, відповідно до нього, умовно-достроковому звільненню підлягали засуджені, які стали на шлях виправлення, але не раніше відбуття ними половини строку покарання [12]. Таким чином за радянських часів було вперше законодавчо визначено ступінь виправлення засудженого як матеріальну підставу звільнення засудженого від відбування покарання. До цього, при визначенні можливості звільнення враховувалась єдина вимога – факт відбуття засудженим певної частини строку покарання.

З прийняттям у 1924 році «Основних начал кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік». У процедуру звільнення засуджених від відбування покарання було внесено певні корективи [13]. Зокрема, стаття 38 Основних начал встановлювала, що до осіб, які засуджені до заходів соціального захисту*, та виявляють виправлення, може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від подальшого відбуття встановленого судом заходу соціального захисту. Якщо раніше підставою скасування умовно-дострокового звільнення був факт вчинення протягом невідбутої частини покарання тотожного або однорідного злочину. Відтепер підставою скасування цього виду звільнення ставало не вчинення нового, не менш тяжкого злочину.

Однак сам закон не розкривав термін «не менш тяжкий злочин», а також не передбачав формальної підстави умовно-дострокового звільнення (обов'язкової для відбування частини покарання). В Україні ця частина дорівнювала одній третині строку покарання, призначеного судом та була введена пізніше.

Реорганізація місць позбавлення волі в 1929 році призвела до створення виправно-трудоих таборів, як місць відбування покарання нового типу. Положення про виправно-трудоі табори, затверджене Постановою РНК СРСР від 7 квітня 1930 року, вперше ввело обмеження при застосуванні умовно-дострокового звільнення [14].

У подальшому реформуванні законодавства радянських часів можна простежити тенденцію поступового звуження, пригноблення практики застосування звільнення засудженого від відбування покарання. Наслідком такої політики стала повна ліквідація цього інституту наказом НКВС СРСР від 15 червня 1939 року «Про відміну практики зарахування робочих днів та умовно-дострокового звільнення».

Цей захід мав негативні наслідки при досягненні цілей покарання, послабив прагнення засуджених до виправлення, призвів до масових хвиль протесту. У свій час І.Д. Перлов зазначав, що скасування цього інституту призвело до суттєвого обмеження прав засуджених, позбавило їх стимулу до більш скорого виправлення, а також призвело до труднощів виправлення засуджених [15, 100].

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 квітня 1954 року «Про порядок дострокового звільнення від покарання засуджених за злочини, вчинені у віці до 18 років» вперше було законодавчо врегульовано питання про порядок дострокового звільнення від відбування покарання неповнолітніх засуджених. Встановлено, що особи, які довели своє виправлення зразковою поведінкою та сумлінним ставленням до праці та навчання, можуть бути достроково звільнені після відбуття ними не менш однієї третини встановленого судом строку позбавлення волі.

Дострокове звільнення неповнолітніх було безумовним, тобто ніяких вимог до поведінки звільненої особи під час невідбутої частини покарання законодавець не встановлював. До звільненого висувалась певна умова – не вчинити протягом невідбутого строку покарання нового злочину, за який може бути призначене покарання у виді позбавлення волі. Новий закон

* Покарання на той період часу мало назву заходи соціального захисту.

не встановлював заборони в застосуванні цього виду звільнення, що, безумовно, було проявом гуманізму та лояльності.

Подальші зміни інституту звільнення засуджених від відбування покарання зазнав у 1959 році з прийняттям Основ кримінального законодавства СРСР. Тому нова редакція Кримінального кодексу УРСР 1977 року послабила обмеження та значно зменшила коло осіб, до яких звільнення від відбування покарання не застосовувалось, натомість встановило правило для такої категорії засуджених, відповідно до якого, обов'язкова для реального відбування частина покарання дорівнювала трьом четвертим призначеного судом строку покарання [17].

Подальші зміни до умов, на яких можливо надання звільнення було внесено в 1983 році. Законодавець закріпив норму, відповідно до якої при застосуванні цього виду звільнення до засудженого висувається нова вимога – не вчиняти під час невідбутої частини покарання нового злочину [18]. Тобто законодавець відмовився від термінів «однорідний злочин», «не менш тяжкий злочин».

Останнє реформування інституту звільнення відбулось із прийняттям Кримінального кодексу України у 2001 році [19]. Закон скасував будь-які обмеження при застосуванні цього виду звільнення, відокремив його від інституту заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом, що свідчить про реалізацію принципів гуманізму та диференціації кримінальної відповідальності в законодавстві.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що звільнення засуджених від відбування покарання за певних підстав - це прояв довіри до них з боку держави, надання їм певної пільги у виді звільнення від покарання раніше визначеного строку, а тому вони зобов'язані, не тільки не вчиняти новий злочин, але й дотримувати всіх умов визначених судом при їх звільненні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скригонюк М.І. Виникнення і розвиток умовно-дострокового звільнення в Україні і питання соціальної адаптації звільнених / М.І. Скригонюк. – Черкаси: Право, 1993. – 36 с.
2. Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право: пособие к лекциям. Часть общая / Н.Д. Сергеевский. – Петроград: тип. Стасюлевича, 1911. – 397 с.
3. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. – СПб.: Изд-во Н.С. Таганцева, 1889. – 775 с.
4. Пионтковский А.А. Условное освобождение. Уголовно-политическое исследование / А.А. Пионтковский. – Казань: Типо-лит. Ун-та, 1900. – 251 с.
5. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть общая: лекции. в 2 т. Т. 2. / Н.С. Таганцев. – СПб.: Гос. типог., 1902. – 656 с.
6. Декрет о суде № 1 от 25 ноября 1917 года // Собрание узаконений РСФСР, 1917. – № 4.
7. Положение народного комиссариата юстиции «О досрочном освобождении» от 25 ноября 1917 года // Собрание узаконений РСФСР, 1917. – № 4.
8. Носенко А.М. Из истории развития на Украине института условно-досрочного освобождения от наказания / А.М. Носенко // Труды Всесоюзного научно-исследовательского института МВД СССР. – 1972.– №22. – С. 21–26.
9. Про досрочное освобождение: Декрет Совета народных комиссаров УССР от 21 марта 1919 года // Собрание узаконений УССР. – 1919. – № 30. – Ст. 336.
10. Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР. В 2-х т. Т. 1: 1917–1925 гг. / П.П. Михайленко. – К.: РИО МООН УССР, 1966. – 465 с.
11. Журова І. І. Правовий механізм звільнення від відбування покарання з випробуванням / І.І. Журова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2011. №3 (55). – С. 214-220
12. Декрет Совета народных комиссаров УССР от 12 ноября 1921 года «Про лишение свободы, условно-досрочное освобождение и условное осуждение» // Собрание узаконений УССР. – 1921. – №23. – Ст. 680.

13. Уголовный кодекс УССР: изд. 2-е, офиц. – Харьков: Наркомюст УССР, 1922. – 100 с.
14. Постановление Совета народных комиссаров СССР от 7 апреля 1930 года «Про утверждение положения про исправительно-трудовые лагеря» // Собрание законов СССР. – 1930. – № 22. – Ст. 248.
15. Перлов И.Д. Исполнение приговора в советском уголовном процессе: учебное пособие / И.Д. Перлов. – М.: Юрид. лит., 1963. – 227 с.
16. Книженко О.О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.О. Книженко. – Харків, 2004. – 180 с.
17. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1977. – № 14. – Ст. 128.
18. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1983. – № 4. – Ст. 50.
19. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

УДК 343.12: 368.021 (477)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ КОМПРОМІС У СФЕРІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ КОНСТРУКЦІЇ

Степаненко Д.Ю., ст. інспектор

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Статтю присвячено комплексному науковому аналізу техніки конструювання ч.4 ст.212-1 КК України, яка передбачає кримінально-правовий компроміс у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. За результатами цього аналізу вироблено низку пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства та запропоновано нову редакцію ч.4 ст.212 КК України.

Ключові слова: ухилення, кримінальна відповідальність, кримінально-правовий компроміс, техніка конструювання норм.

Степаненко Д.Ю. УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ КОМПРОМИСС В СФЕРЕ ОБЩЕОБЯЗАТЕЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ: ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ КОНСТРУКЦИИ / Луганский государственный университет внутренних дел имени Э.А. Дидоренко, Украина

Статья посвящена комплексному научному анализу техники конструирования ч.4 ст.212-1 УК Украины, которая предусматривает уголовно-правовой компромисс в сфере общеобязательного государственного социального страхования. По результатам этого анализа разработан ряд предложений по усовершенствованию уголовного законодательства и предложена новая редакция ч.4 ст.212 УК Украины.

Ключевые слова: уклонение, уголовная ответственность, уголовно-правовой компромисс, техника конструирования норм.

Stepanenko D.Y. THE CRIMINAL LAW COMPROMISE IN THE SPHERE OF MANDATORY STATE SOCIAL INSURANCE: THE DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF LEGAL CONSTRUCTION / Lugansk state university of internal affairs named after E.A. Didorenko, Ukraine

The article is related to complex scientific research of design technique of part 4 of Article 212-1 of Ukrainian Criminal Code that describes criminal law compromise in the area of obligatory state social insurance. During this analyses attention was paid to the imperfection of legal wording «A person who has committed a crime under parts one or two of this article for the first time is exonerated...» that is used in the mentioned provision. It is proved that parts four of articles 212 and 212-1 of Ukrainian Criminal Code have to provide for equal terms of criminal law stimulation of persons who have committed relevant crimes. Arguments for refining the final point of paying insurance payments as the condition of exonerated from criminal liability under part 4 of Article 212-1 of Ukrainian Criminal Code are provided. It is identified that neither money penalties, nor fine mentioned in this article can be “damages done to the funds of obligatory